

Arap kabileleri gibi Tenühîler Sıffin'de (37/657) Muâviye b. Ebû Süfyân ve Mercirâhit'te (64/684) Kelbîler'le beraber I. Mervân'ın safında yer aldılar; Emevî yönetiminin önemli askerî unsurunu teşkil eden cüdüdün Kınnesrîn ve Halep kolunu oluşturdular. Evs, Hazrec, Ezd, Teym, Kinde ve Kinâne kabileleriyle birlikte Tenühîler de Emevîler'in İfrîkiye valisi Ukbe b. Nâfi tarafından 50 (670) yılında ordugâh şehri olarak kurulan Kayrevan'a yerleştirildi. Emevîler döneminde kabileler arasındaki tartışmalara katılmamakla birlikte Tenühîler, gücünü Kuzey Arabistan menşeli kabilelerden alarak hilâfete gelen son Emevî hükümdarı II. Mervân'ın Kayslılar'dan müteşekkil ordusuyla Kınnesrîn ve Hunâsıra bölgesinden geçişi sırasında ona saldırdılar ve son askerî kuvvetlerini dağıttılar (127/745). Abbâsîler'in iktidara geçmesi Suriye'de iskân edilmiş pek çok Arap kabilesi gibi Tenühîler için de düşüşü temsil etti. Ya'kübî'nin aktardığı rivayete göre Abbâsî Halifesi Mehdi-Billâh'ın Suriye seferi sırasında (165/781-82) Kınnesrîn veya Halep civarında yaklaşık 5000 süvariden oluşan Tenühîler kendisini hediyeler ve süslü elbiselerle karşıladılar; fakat onların hiristiyan olduğunu öğrenen halife kendilerini İslâm'ı kabul etmeye zorladı (Ya'kübî, II, 398-399; krş. İbnü'l-Adîm, I, 46; İbnü'l-İbrî, s. 12). Abbâsîler'in merkezî yönetiminin zayıfladığı dönemlerde bölgelerde vuku bulan isyanlardan biri de Yûsuf b. İbrâhim et-Tenühî liderliğinde Tenühîler'in Kınnesrîn'de çıkardığı isyandır (249/863); Abbâsî kumandanı Ebû's-Sâc bu isyanı bastırdı (Ya'kübî, II, 497).

Gerek Beyrut, Sayda ve Trablus gibi Akdeniz şehirlerine yapılan Bizans saldırılarını, gerekse hilâfet merkezinin Suriye'den Irak'a nakledilmesinin ardından merkezî idarenin zayıflamasıyla ortaya çıkan iç isyanları önlemek amacıyla Abbâsîler tarafından bölgeye yerleştirilen Arap kabileleri arasında Tenühîler de vardı. Bunlar, bölgenin IX. yüzyılın sonlarında Tolunoğulları'nın hâkimiyetine geçmesiyle yayılma imkânı bulan İsmâilî-Karmatî hareketine katıldılar. V. (XI.) yüzyılın başlarında Dürzîliğin kurucusu Hamza b. Ali'nin daveti üzerine Dürzîliğe giren Lübnanlı Tenühîler bu mezhebin dört önemli grubundan birini oluşturdu. Daha sonraki dönemlerde bölgede Haçlılar'a, Frenkler'e ve Moğollar'a karşı yapılan savaşlara katıldılar. Memlükler adına bölgeyi yöneten Tenühîler (Buh-turlar), 1516'da bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle bu görevi Osmanlılar adına Ma'noğulları'na devretmek zorun-

da kaldılar (Hitti, s. 486, 545, 678, 685; Ronart, s. 518-519). Günümüzde Beyrut'un Şâriuttenühîyyîn semtinde oturan Tenühîler bölgenin diğer Dürzî nüfusu gibi Seyyid Cemâleddin Abdullah et-Tenühî'nin (ö. 884/1479) Abeyh'teki mezarını hac amacıyla ziyaret etmektedir. Ünlü âmâ filozof ve şair Ebû'l-Alâ el-Maarrî, Kâdî Ali b. Muhammed et-Tenühî, edip, şair ve kadı Ebû Ali et-Tenühî ve Ali b. Muhassin et-Tenühî bu kabile grubuna mensup önemli şahsiyetlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 441; Nasr b. Müzâhim, *Vak'atü Sıffin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1401/1981, s. 355; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. Muhammed İmâre), Kahire 1987, s. 101; Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 206-207, 235; Ya'kübî, *Târîh*, II, 398-399, 497; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 609-610, 612-613; II, 42, 67; III, 378, 388-389; IV, 50-52, 567; V, 44, 541-542; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-zehab* (Abdülhamîd), II, 90-91, 106-107, 388; III, 264; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâ-nî* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ – Semîr Câbir), Beyrut 1986, II, 138; XIII, 86-91; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 453, 461; Bekrî, *Mu'cem*, II, 578; III, 847, 1049; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 90-95; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), V, 15; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 80, 135, 206, 330 vd., 507; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1418/1997, I, 46, 63; İbnü'l-İbrî, *Târîhu'z-zamân* (trc. İshak Ermele), Beyrut 1986, s. 12; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1981, IV, 247; VII, 256; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 178; Philip K. Hitti, *History of Syria*, New York 1951, s. 486, 545, 678, 685; Ronart, *CEAC*, s. 518-519; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 166-169, ayrıca bk. İndeks; I. Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, s. 366-372, 427-432, 435-442, 455; a.m.f., "Tanûkh", *El²* (İng.), X, 190-192; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 24; H. Kindermann, "Tenüh", *IA*, XII, 162-165.

ELNUR E AZIZOVA

TENÜHÎ, Ali b. Muhammed

(علي بن محمد التنوخي)

Ebû'l-Kâsım el-Kâdî Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Fehm Dâvûd b. İbrâhîm et-Tenühî el-Kebîr el-Antâkî (ö. 342/953)

Kadı, edip ve şair.

278 (892) yılında Antakya'da doğdu. Edebiyatçılığıyla tanınan oğlu Ebû Ali Muhassin ve torunu Ali b. Muhassin'den ayırt edilmesi için Tenühî el-Kebîr olarak da anılır. Eğitime Antakya'da başladı; Kur'an-ı Kerim'i ve çok sayıda şiiri ezberledi, bu sırada yirmiyeye yakın şiir yazdı. 306'da (918) Bağdat'a gidip Ebû'l-Hasan el-Kerhî gibi dönemin önemli âlimlerinden ders aldı ve Hanefî fıkında uzmanlaştı. Bağdat'ta Ha-

san b. Ahmed el-Kirmânî, Ahmed b. Habîb el-Halebî, Muhammed b. Hısn el-Âlûsî gibi âlimlerden hadis dinledi; bu sırada yirmi binden fazla hadis ezberlediği söylenir (Süyûtî, II, 187). Tenühî fık, kelâm, mantık, hendese, ilm-i hey'et, ilm-i nücum, dil ve edebiyat alanlarında söz sahibi oldu. Nahiv sahasında derinleşmiş olduğu yönündeki görüşün "ilm-i nücum" terki-binin bazı kaynaklarda yanlışlıkla "ilm-i nahiv" şeklinde yazılması veya yanlış okunmasından kaynaklandığı sanılmaktadır (*Dîvânü'l-Kâdî*, neşredenin girişi, s. 39). Basra, Ahvaz, Hûzistan ve Tüster gibi yerlerde kadılık yapan Tenühî bir ara görevinden alındıysa da kendisi için methiye yazdığı Seyfûddevle'den ricada bulunması üzerine tekrar kadılığa getirildi. Cündiştâpûr, Humus gibi şehirlerdeki kadılıklarından sonra Basra'da vefat etti. Tenühî'nin etkili bir şahsiyet olmasında bilhassa fık ve hadis alanındaki derin bilgisinin yanı sıra şairliğinin ve önemli bölgelerde kadılık yapmasının da büyük payı vardır. Özellikle kendisini "Reyhânetü'n-nüdemâ" sıfatıyla anarak öven Büveyhî Veziri Mühellebî tarafından himaye görmüş, döneminin âlim ve edebiyatçıları arasında vezire en yakın kişi olmuştur. Tenühî pek çok şiir ve kaside yazmış, teşbih sanatı konusundaki maharetiyle temayüz etmiştir. Döneminde yaşayan şairlerin aksine şiirlerindeki pastoral tasvirleri medihde bir vasıta şeklinde kullanmak yerine ana tema olarak daha çok tabiat tasvirini öne çıkarmıştır.

Eserleri. Kaynaklarda Tenühî'ye ait pek çok eser zikredilmekteyse de bunlar günümüze ulaşmamıştır. İbn Tağrıberdî'nin ona nisbet ettiği *el-Ferec ba'de's-şidde* kendisine değil oğlu Ebû Ali et-Tenühî'ye aittir. 1. *Dîvân*. Kaynaklarda ona izâfe edilen divan bugün mevcut olmayıp bu dönemdeki bazı şiirleri çeşitli kaynaklara parçalar halinde intikal etmiştir. Hilâl Nâcî söz konusu şiirleri bir araya getirmiş, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdiği bir girişle birlikte "Dîvânü'l-Kâdî et-Tenühî el-Kebîr" adlı makalesinde yayımlamıştır (bk. bibl.). Daha sonra Nûrî Hammûdî el-Kaysî ile birlikte tesbit ettikleri şiirleri *el-Müstedrek 'alâ şunnâ'i'd-devâvîn* adlı çalışmaları içinde "el-Müstedrek 'alâ Dîvânî't-Tenühî" başlığıyla neşretmişlerdir (Beyrut 1994, s. 307-312). Bundan başka Yemen'i ve Tenühî'ye öven 600 beyitlik bir kasidesinin bulunduğu ifade edilmekteyse de (Ömer Feruh, II, 448) bu kasidenin Dî'bil el-Huzâi'ye ait olması ihtimaline dikkat çekilmektedir. Tenühî'nin ezberlediği belirtilen bu

TENÜHÎ, Ali b. Muhammed

kaside muhtemelen ona yanlışlıkla nisbet edilmiştir (Yâkût, XIV, 175). 2. *Kitâbü'l-Kavâfî* (Kahire 1975). Tenûhî'nin aruz ve fıkıhla ilgili iki eser daha yazdığı kaydedilmektedir (a.g.e., XIV, 163,165).

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü'l-Kâdî et-Tenûhî el-Kebîr (nşr. Hilâl Nâcî, *el-Meurid*, XIII/1 içinde), Bağdad 1404/1984, neşredenin girişi, s. 31-74; *el-Müstedrek 'alâ Dîvânî't-Tenûhî* (nşr. Hilâl Nâcî, *el-Müstedrek 'alâ şunnâfi'd-devâvîn* içinde), Beyrut 1994, II, 307-312; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 229; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muhâdara* (nşr. Abbûd eş-Şâlecî), Kahire 1391-93/1971-73, II, 140-141; VII, 203; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. Ali M. Abdüllatif), Kahire 1352/1934, II, 336-337, 342, 346; III, 118, 170-175; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 162-191; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 366, 368; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 310; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 45; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 187; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 364; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 446-448; İsmâ Muhammed Şebârü, *el-Kazâ' ve'l-kuğat fi'l-İslâm: el-'Aşrû'l-Abbâsî*, Beyrut 1983, s. 285-294; Hilâl Nâcî – İsmâ M. eş-Şantî, *el-Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-matbûc: el-Müstedrek I*, Kahire 1417/1996, s. 86; Hilâl Nâcî, "et-Tenûhî el-Kâdî", *Mu.AU*, IV, 661-667.

SONER GÜNDÜZÖZ

TENÜHÎ, Ali b. Muhassin

(علي بن المحسن النخعي)

Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Muhassin
b. Ali et-Tenûhî es-Sagîr
(ö. 447/1055)

Kadı, edip ve hadisçi.

15 Şâban 355 (6 Ağustos 966) tarihinde Basra'da doğdu. Tenûhî es-Sagîr diye bilinir. Kadı olan babası Ebû Ali Muhassin, İmâmîyye'nin önde gelen fakih ve şairlerinden, Tenûhî el-Kebîr olarak da anılan ve çeşitli yerlerde kadılık yapan dedesi Ali b. Muhammed devrin önde gelen âlimlerindedir. Ali b. Muhassin başta babası olmak üzere Abdullah b. İbrâhim ez-Zeynebî, Ali b. Muhammed b. Saîd er-Rezzâz, Ali b. Muhammed Keysân ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Askerî gibi hocalardan ders aldı. Daha sonra Bağdat'a giderek dönemin en seçkin âlimlerinden Alemülhüdâ Şerîf el-Murtazâ'dan faydalandı, onun yakınları ve dostları arasına girdi. Büyük şair ve edip Ebû'l-Alâ el-Marrî ile dostluk kurup kendisinden yararlandı ve ondan rivayetlerde bulundu. Tenûhî ailede gelenek halini alan kadılık mesleğine intisap ederek Medâin, Azerbaycan, Beredân ve Karmısın gibi yerlerde bu görevi yürüttü. Zehebî, Mu'tezilî ve Şii tema-

yüllü olmasından dolayı Tenûhî'yi eleştiren Ebû'l-Fazl İbn Hayrûn ve Şücâ' ez-Zühelî'nin rivayetlerini naklettikten sonra Büveyhîler döneminde yaşayıp devlet hizmetinde bulunan bir kimsenin bunlardan kolay kolay kurtulamayacağını belirterek Tenûhî'yi savunur (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 650). Hatîb el-Bağdâdî de onu şehâdeti makbul ve hadis konusunda güvenilir bir kimse diye nitelendirir (*Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79). Tenûhî 2 Muharrem 447 gecesine (3 Nisan 1055) Bağdat'ta vefat etti. Cenazesinde bulunduğunu belirten Hatîb el-Bağdâdî, Derbüttel semtindeki evinde defnedildiğini söyler. Resmî görevleri yanında eser telifiyle ve öğretimle meşgul olan Tenûhî'nin özellikle Bağdat'ta olduğu dönemde çok sayıda öğrenci yetiştirdiği ve bunların kendisinden hadis rivayet ettiği bilinmektedir. Öğrencileri arasında oğlu Ebû'l-Hasan Muhammed et-Tenûhî, Hatîb el-Bağdâdî, Şeyhüttâife Ebû Ca'fer et-Tûsî, Übey en-Nersî, Hasan b. Muhammed el-Bâkarhî, Hüseyin b. Muhammed ez-Zeynebî, Ebû Şücâ' Behrâm b. Behrâm ve Ebû'l-Kâsım b. Husayn sayılabilir.

Eserleri. Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'l-Eşribe*'sinin râvisi olan Tenûhî'nin iki eseri bilinmektedir. 1. *el-Fevâ'idü'l-avâli'l-mü'erreha mine's-şihâh ve'l-ğarâ'ib. Kütüb-i Sitte*'de yer alan sahih hadislerle tek bir râvisi bulunduğu için garîb olarak değerlendirilmesine rağmen sahih kabul edilen on dokuzu hadis olmak üzere âlî isnadlı yirmi beş rivayetin ele alınıp incelendiği bir eserdir. Kitabın Muhammed b. Ali es-Sûrî tarafından tahrîc edilen beşinci cüzünü Ömer Abdüsselâm Tedmürî yayımlamıştır (Trablusşam 1406/1985). 2. *Leğâ'ifü'l-ağbâr ve tezkiretü üli'l-ebşâr.* İlki Hz. Peygamber'e, diğerleri Arap edip, şair ve ileri gelenlerine ait zarif ve ibret verici yüz haberi içeren bir eserdir (nşr. Ali Hüseyin Bevâb, Riyad 1413/1993). Tenûhî'nin Hz. Ali ile Hasan ve Hüseyin'i öven şiirlerinin, ayrıca hocası Şerîf el-Murtazâ'nın hayatı ve özellikleriyle ilgili bir telifinin bulunduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79, 115; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 110-124; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 162; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 650-651; a.m.f., *el-İber*, III, 214; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve hîyâzü'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Kum 1401, IV, 184; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şî'a fi 'ulûmi'l-İslâm*, Beyrut 1401/1981, s. 107-108; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 333; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 323; Şehîdî Sâlihî, "Tenûhî Şagîr", *DMT*, V, 121-122.

MUSTAFA ÖZ

TENÜHÎ, Ebû Ali

(أبو علي النخعي)

Ebû Ali el-Muhassin b. Ali
b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî
(ö. 384/994)

Kadı, edip ve şair.

327 (939) yılında Basra'da tanınmış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tenûhî el-Kebîr olarak anılan babası Ali b. Muhammed ve Tenûhî es-Sagîr diye tanınan oğlu Ali b. Muhassin de meşhur birer âlim, şair ve kadı idi. Tahsiline Basra'daki âlimlerden ders alarak başladı. Burada Ebû Bekir es-Sûlî, Ebû'l-Abbas el-Esrem ve Hüseyin b. Muhammed el-Fesevî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Ardından gittiği Bağdat'ta ilim adamları, edip ve şairlerle görüşüp onların meclislerine katıldı. Gulâmu Sa'leb, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ve Hâtimî gibi önde gelen âlimlerden ders okudu. İsfahânî'den *el-Eğânî* adlı eserini okutmak üzere icâzet aldı. Vezir Mühellebî tarafından Bağdat kadılığına tayin edilen Tenûhî (349/960) daha sonra Ahvaz, Askerimükrem, Harran, Cezîre-i İbn Ömer, Kûfe ve Musul gibi yerlerde kadılık yaptı. Kendisi Ahvaz'da iken (354/965) şair Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî ile görüştüğünü söylemektedir (*el-Ferec*, neşredenin girişi, I, 37-38). Bağdat'ta vezirlik makamında değişiklik olunca kadılıktan azledildi (359/970) ve servetine el konuldu. Üç yıldan fazla bir süre devlet görevinden uzak kaldı; bu süre zarfında daha çok Bağdat'ta bulundu ve Mısır'a seyahat yaptı. Tenûhî eski görevine tekrar getirilirdiye de Büveyhîler'den Adudüddeve'nin katında gözden düştü (370/981), hatta İmam Şâfî ve taraftarlarını kötülemediği için hapse atıldı. Hayatının son yıllarını yalnızlık ve yoksulluk içinde geçirdi; 25 Muharrem 384'te (11 Mart 994) Bağdat'ta vefat etti. Zeki, okumaya düşkün, hâfızası güçlü ve güvenilir bir kişi olan Tenûhî başta hadis olmak üzere Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, kelâm, mantık, hendese, aruz alanlarında geniş bilgiye sahipti ve İmâmîyye mezhebine mensup bir âlimdi. Ailenin diğer tanınmış şahsiyetleri gibi o da Mu'tezile düşüncesine meyletmiş olup eserlerinde bunun izleri görülmektedir. Tenûhî'nin yirmi bin hadis ezberlediği söylenmekte, teliflerinin dışında aruz ve fıkıh alanlarında da eserler yazdığı kaydedilmektedir. Teliflerindeki pek çok malzemeyi bazan şifahî olarak doğrudan İsfahânî'den, bazan onun râvilerinden, bazan da *el-Eğânî*'den almıştır. Başta Mütenebbî olmak üzere